

I

Velké město, obrovské dílo lidských rukou, povstalé během jen tří neb čtyř věků, vyrostlé z půdy sypké, nevděčné a na místě nejnevhodnějším — přec člověk na ně hledí bez obdivu a odchází z něho bez sympatií. Berlín nemluví k srdci nikde a mysl navštěvovatelova zůstává střízliva. Zde k tobě nemluví nikde minulost, i co je nejstaršího, je poměrně nové, nikde se u omžných děl středověkých nevmyslíš do myšlenek a citů generac dávných, Berlín nevyrostl, Berlín byl udělán, dělanost jeho je nepříjemna. Byl udělán na komando. Železná ruka Hohenzollerů vynutila zde „město světové“, tatáž ruka, kteráž holí v ruce „učila své poddané lásce k panovníkům“, hnala je také do práce, násilně rozmnožovala jak počet domů, tak počet obyvatelů. A na komando postavila se řada domů vedle jiné řady, za ní nebo naproti ní, pluk za plukem, čtverhran za čtverhranem. Ty řady jsou nekonečny, jednotlivá rovná ulice je až celou hodinu dlouhá, a všechny ty domy jsou sobě až k zoufalosti podobny, jako voják vojáku, jen některý že vyznačen bohatší epoletou, jemnějším sukrem uniformy. Z němého, písečného vukolí, stejného daleko na všechny strany, vestěhovala se stejnost a melancholie dovnitř města.

Vskutku smutna je ta pláň, z níž Berlín vydupán. Nic než půda písečná, tak fádni, že zavdala cizincům podnět k tisícovým trefným vtipům. Kdysi prý byl ukrutný lupič a žhář — vypravuje kdosi — odsouzen k smrti. Na popravišti mu sdělena milost, trest změněn, lupič nemá být stát, má se stát postiliónem a jezdit denně ze Saska do Berlína. Lupič se zachvěl — a položil hlavu na špalek. — Ovšem, Berlíňanu je ta krajina překrásna. Snad už také každý slyšel o „vrchu“ u Berlína, nazvaném Kreutzberg. Hromádka to písku.

„Abych dal milým svým příbuzným v Pirně pojem o tom, jak vysoký Kreuzberg je,“ — píše humorista cestovatel Graf — „musím říci, že nesmí dole na úpatí stát žádný muž velký, sic ti, kteří se nalézají na temeni, hned nemají žádné výhlídky. Nebo musí mu říci: Mužíčku, buďte tak hodný a sehněte se trochu, abychom my zde nahoře viděli přece něco!“

Kreuzberg má výše as čtvrtinu našeho Petřína. Přece, protože vše ostatní je nejpravidelnější planina, lze z pahrbku toho dobře vidět celé město. Je odtud vidět, jak se Berlín rozplazuje dál a dál. Jednotlivý pětipatrový dům, vzdálen posledních výběžků ulic, stojí v širém poli, daleko od něho dům druhý, to bude jednou ulice nová — musím již zase sáhnout ku vojenskému přirovnání, vnucuje mně je všude zde cvičící se vojsko: ty domy jsou jako šaržanti setniny, kteří vyběhli napřed a postavili se co živé koly, mezi něž zrovna musí se vejít celá setnina. Tak povstaly všechny novější čtvrtě, všechny rovnouhelně se křižující ulice, a přemnohé náměstí povstalo jen z písčité vojenské jízdárny. Přes všechnu šírost planiny je stavební půda přece již velmi draha. Domy se staví proto do nesmírných výšek — „nejsme více dost bohati, abychom stavěli domy malé“. Nadto se vyžitkuje na byty i místa sklepního, dobrá polovička berlínských domů má také byty podzemní, ovšem že málo tedy příjemné.

Známo, že velká část nejnovějšího Berlína stojí na půdě, kterou byla usadila samá infusoria. Nejstarší část, na pravém břehu Sprévy a na ostrově sprévském, stála zas na kolech do bahnité půdy zaražených. Proto také jméno Kolín jedné z vesniček rybářských, které tu byly do věku třináctého. Dvě ty vesničky, Kolín a Berlín, daly základ nynějšímu německému městu světovému, a obě byly lužické. Když se blížíš z jedné strany Berlínu, sprovázejí tě lužické, ano i české vesnice zrovna až k němu, a když se blížíš z druhé strany, čteš samá štacijská jména slovanská, plná významu, z nichž nejpěknější as je jméno Jutrobog. Zde cítíš při každém kroku bolestně: ještě včera to všechno bylo půda slovanská!

Vykomandované město může být imposantní, krása ale prostě vykomandovat se nedá. Tolik je jisto, že vládcové snažili se zde dost a dost, aby sídlo své ozdobili budovami krásnými. A měli na štěstí k ruce své mistry geniální, Schlütera, Langhansa, Schinkla. Ale cokoliv tito vyvedli krásného, vše je imitace, vše vyrostlo z ducha národů jiných, původní architektoniky tu není. Berlínu se nepovedlo jako Vídni, která se honosí tolikerými původními a krásnými výtvořmi moderní renesance. Langhans vystavěl Braniborskou bránu podle Propylejí athénských, Schinkel vystavěl budovu pro činohru v nejčistším řeckém slohu a také Staré museum, „reprodukcí řeckého stavitelského umění v nejvyšším smyslu“; jsou to krásné budovy — řecké. Ani čistá stavba cihlová, německému severu zcela vlastní a dobře mu slušící, která v několika městech, jako na příklad v Hannoveru, vykvétla na původní pěkný sloh svůj a města ta příjemně vyznačuje, třebas by přespřílišným zas jí užíváním a opakováním všech podrobných motivů vyvolávala monotónii, ani ta stavba se v Berlíně příliš neujala. Jsou tu některé cihlové budovy taktéž od Schinkela, ale nepovedly se mu všechny. Povídá se na příklad o téhož Stavební akademii, že prý je krásna. Obcházel jsem ten těžkopádný čtverec ze všech stran, hledal pilně krásu, ale nechtěl jsem se postavit kamkoliv, — krása byla nejspíš vždy tam na té druhé straně.

Pro okrasu ulic a náměstí rozestaveno množství soch. Nejvíce jsou to ovšem sochy vojenské a ty jsou na místech nejnápadnějších, v ulicích hlavních — slavný civil německý musí na místa postrannější. Mezi oněmi jsou práce mistra Raucha, ale nejsou to věru jeho práce nejlepší. Na všech je vidět, že chtěl Rauch učinit příliš mnoho, že sáhl nad obor sochy. Některé mají příliš neklidu v sobě, jako by již již chtěly seskočit dolů, jiné jsou tísněny těžkou drapérií apod. Vliv pruského komanda, celá dělanost Berlína beře umělcům původní jich svěžest.

Také berlínská musea nejsou svým uměleckým obsahem ještě, čím býti mají. Veškeré sbírky jsou posud pouhá em-

brya příštích sbírek velkých, cenou svou daleko za mnichovskými. Nejvelkolepejší část obou spojených museí je Schodový dům s fresky Kaulbachovými. Ukrutná místnost prázdná, v níž nic než dvoje schody. Nad těmi jsou světoznámé ty fresky, co *ilustrace* velmi bohaty, co obrazy, k celistvému soustředěnému dojmu čelící, mnohem méně, (vyjma Hunnenschlacht) provedeny. Také Kaulbach chtěl jediným obrazem vyznačit myšlenkově vždy velmi mnoho, na příklad obrys kulturních dějin hned několika věků. Je to tatáž snaha německá po přílišnosti, která také hudbu jejich svedla k tomu, že chce *podrobně* vyjádřit i to, co se pouhým tónem a rytmem vyjádřit nikdy nedá. Nad freskami jsou steré alegorické postavičky dětské, kreslené s oním svěžím vtipem, jakýž známe z Kaulbachova Reineka. Ale tam do té výše nedonese žádné operní sklo, musíme si doma vzít ilustrované dílo do ruky a teprv doma se potěšit tím, co je v oné obrovské museální místnosti nejlepšího.

Soukromé budovy jsou některé budovány dle dobrých vzorů, i dle florentinského, daleká většina je ale šablónová a ulice, často vysázené akáciemi, jsou sobě až příliš podobny. K tomu přichází, že veřejné budovy jsou účelů profánních, staveb pro kult že je poměrně málo, kostelních věží na příklad tedy naproti jiným, bohatě jimi profilovaným městům nedostatek. Nejnóblejší třída je Vilémova se svým různým dlážděním pro pěší, jezdce a vozy (mosaika, asfalt, kvádry). Samý tu palác a samé ministerstvo. Také říšské kancléřství je zde, kde Bismarck sídlí, — číslo 74 a 75, pakli to někoho zajímá.

Jednou z největších a nejbohatších budov je také v Berlíně bursa. Také zde kralují židé. Je tomu dávno, co židé byli z Berlína vyháněni nebo na Novém trhu upalováni, dnes sídlí na nejlepších místech města. Vnitřek bursy je mramorem a bronzem vyšperkován tak bohatě, že sobě člověk v tom skvostu připadá jako oukropeček. Vedle bursy je na jedné straně ulička „svatého ducha“, na druhé straně se nalazá Röderův Ústav pro reklamu.

II

Shora viděn musil by se Berlín vyjímat jako nalinkovaný ježek. Z každé střechy trčí kolmo do výše alespoň jedno mohutné bidlo, s knoflíkem na konci, jako oknoflíkovaný rapír pro šermířské učně. Ta bidla stojí zde od posledního vítězoslavného příchodu vojsk z Francie, nechávají je snad stát, aby při vítězoslávě příští znovu na nich zavlály mohutné prapory. Že brzkou zas nějakou slávu očekávají, o tom není pochyby. Duch, jaký Berlínem vane, lze nejlíp vyznačit slovy „mezi válkami“. Válečná hotovost řinčí na všech stranách a pádný krok denně se prohánějících pruských gard nutí evropský svět, aby stále držel prst na kohoutku pušky. Pyšné slovo Arndtovo „Das ganze Deutschland soll es sein“ naplnilo se arci již válkou poslední. Ale vítěz nedovedl se opanovat, přemoženému položil nohu svou tak těžce na znak, že sám cítí, že přijde rozvrazení nové. Dnes ještě se ho nebojí, cítí se silným. V Lipské třídě sněmují zástupci celého národa německého, a slova, která zde v předpokoji sněmovny stojí napsána kolem medailónu Scharnhorstova „Všichni obyvatelé státu jsou rození obranci jeho“, stala se zákonem pro celou německou říš. Ale kdo zná obraty dějin! Snad ne za rok, snad ale netušeně za málo let může z Alsas a Lotarinek stát se vlčí jáma pro slávu pruskou. Poslanci obou zemí těch sedí na pravici říšského sněmu, hned u dveří, jako by při nejprvnější příležitosti rychle chtěli zase ven.

Od dávných dob hleděli panovníci pruští předně k povzbuzení vojenského smyslu při svém lidu. Jáchym II. přikázal roku 1567 celou válku městům Berlínu a Špandavě. A „obušková bitva špandavská“ zabředla do tak krásné opravdovosti, že i sám Jáchym dostal při tom pořádnou svou část. Vždy bylo Prusko válečné, ovšem že nevždy šťastné, neboť Berlín viděl také francouzské, horvatské i jiné vítězné pluky v širokých třídách svých. Každého míru užili Prusové k lepšímu ještě válečnému uzpůsobení svému, nejlíp posledního míru po velkých vojnách napoleonských.

„Pomník Míru“, vznášející se na náměstí Belle Alliance, zdá se být z vděčnosti postaven za dobu klidu, za níž Prusko sebralo nových sil a chopilo se myšlenky všeobecné hotovosti branné, po jejímž dovršení strnul svět překvapen.* Životním povoláním Pruska byla válka, a jest také nadál. Nejen proti Francouzi, „dem Erbfeind“, třeba také proti vlastním bratřím německým, třeba i proti vlastnímu lidu. Mezi četnými berlínskými pomníky veřejnými je také jeden vysoký v parku Invalidův, oslavující ty vojíny, kteří proti Berlíňanům padli roku 1848 a 49; také ten se jmenuje „Nationalkriegerdenkmal“, pomník *národní*. Co žije mimo kasárny, není „národ“.

Již jsem se zmínil, že převážná většina pomníků veřejných je rázu vojenského. Ty se stále ještě množí a provázejí chodce při každém kroku. Nový pomník se vznáší před Braniborskou branou, s obrovitou Viktorií na temeni, a platí poslední válce. Hned odtud vidí zrak druhou Viktorii na té bráně samé; ta vykonala ponížena již jednou cestu do Paříže, byla ale vítězně zase přivedena zpět. A již vidíme Rauchovu jízdeckou sochu Bedřicha Velkého. O málo kroků dále stojí Blücher, Gneisenau, Bülow, Yorck. Naproti nim zdvihá se Hlavní stráž, zbudovaná po vzoru starořímského kastelu. A hned zas můstek přes Sprévu, na němž antikisující sochy, znázorňující život starořeckého vojína, — proto také tu vidíme z kararského mramoru těla nahá, daleko svítící, jež mostu opatřila posměšný název „Pont des sansculottes“. Ovšem jsou sochy ty jen alegorií, mající mluvit k vojínu modernímu. Za mostem na předhradí nalézá se již zase velká socha jízdecká Bedřicha Viléma III. a za hradem hned také krásná socha Schlüterova, jízdně obrazící Bedřicha Viléma, „velkého kurfirsta“. V objemu několika set kroků celá setnina velkých vojenských soch! A jinde se to kupí opět tak. Na Vilémském náměstí je hned soch šest: Schwerina, Seydlitze, Ziethena, Keitha, Leopolda Desavského, Winterfeldta — vojevůdců

* Scharnhorst myšlenku tu začal provádět 12. prosince roku 1809.

ve válkách slezských. Další pomníky jsou na Kreuzbergu, dole v pláni pod ním, na různých hřbitovech, skoro všude.

Lid je slávou poslední války podnes opojen. V hostincích mluví se o ní alespoň u každého druhého stolu. Vykonán čin tak velký, že vše, co dokázáno kdy předtím, vidí se býti Němcům až malicherné. Proto také i letošní oslava velkého Cheruska Hermanna uplynula bez zvláštního nadšení: vždyť byl Hermann přec také jednou poražen, od Germanica na Vezeře, a Moltke ještě nikdy, co je Hermann proti Moltkovi! Moltke a Bismarck! Podobizna Bismarckova je všude, i na školských předmětech, a obyčejně s podpisem „miláček lidu“. Lid teď pranic nebručí na daně, jež pohlcuje vojsko, on miluje a obdivuje se svému vojsku jako slabá matka hezkému dítěti. Již předtím ho ovšem bavivaly lesklé evoluce vojenské, cvičby a parády — „det kost' uns unser jutes Stück Jeld,“ říkával, „det muß man mitmachen; denn es is det einzige, wat wir davor haben.“ Teď už neříká praničeho, přerazit se může, když někde spustí vojenská píšťala (ta píská podnes tutéž notu, kterou pískala roku 1866 u nás). A když kolem něho ženou se vzpřímené řady vojínů se svými ostrými pohyby, jako by ruka a noha byly ocelovými pery, jedna — dvě, cvak — cvak, cvaká to také jemu ve všech oudech a ruka noha mimovolně jdou „jedna — dvě“. „Sláva“ je každému stáří stejně opojna. Malý hoch jde ze školy a jeho hlava se pyšní čapkou vojenského střihu. Starý lahůdkář vykládá za krámské sklo sulcované ukázky svého umění a na zelenou ozdobu jich nebere nic než vavřín, svitý do věnce. Ale voják se dle toho chová, cítí, že zraky na něm spočívají s pýchou. Generál má prsa řády pokrytá a obzírá u nároží lid, jako by stál na Olympu. Mladounek, červenolící kadetek stojí Pod lípami před některým z četných těch krámů, kde je vyloženo na sta řádů, zlatých a stříbrných a drahokamy posetých, hvězd a křížů, lvíčků a orlů, a hlava jeho se snivě níží a zrak zabobádává se do budoucnosti. Viděl ve Maršálském sále Kadetního domu kord Napoleonovi u Waterloo odňatý, Blüche-

rem vojenské mládeži pruské darovaný — bůh ví, jaké má ten kadetek sny!

Jak je teď zde Francouzům, lze sobě pomysli. Bylo jim tu druhdy dobře za Bedřicha Velkého, také dřív, když se sem utíkali co protestanti a z holého písku vykouzlovali zelené kolonie, jako na příklad Moabit („la terre moab — terre maudite“). Dnes je jim celé Prusko asi „zemí prokletou“ — terre maudite. V Berlíně drží se v pozadí, chodí do „francouzského chrámu“ a sbírají zde na svatého otce.

A jak je teď zde Rakušanům? Nemožno to tak snadno říci, poněvadž jsou Rakušané, jak známo, velmi rozdílných druhů. Poslouchal jsem v hostinci, jak se u stolu několik Prušáků bavilo s dvěma Vídeňáky. Neznali se.

„Jste ze Sas nebo z Bavor?“ ptal se náhle Prušák.

„Verzeihen Sie, wir sind Österreicher,“ odvětil Vídeňák ostýchavě. Verzeihen Sie! Velkomyslný Prušák bavil se s nimi dál, podobalo se, že jim odpustil.

III

„Světovým městem“ se nazývá Berlín teď. Je jím také, ale jinak než jiná města světová, je jím náhle nabytou váhou svou politickou, jež zraky světa připnula ku Sprévě. Hlavního příznaku světových měst nemá, v Berlíně nevíří ona směs různých národností, která často na jediném bodu města náhle obrazí Východ i Západ, Starý a Nový svět, nivelující civilizaci a různou národní původnost — mikrokosmos. Berlín je tak zvláštního *pruského* rázu, v lidu, v jeho řeči, v životních jeho zjevech, že vše nepruské zde naprosto mizí. Ani tak nevynikne zde živel cizí, jak vyniká červený jednotlivý bod v tmavozeleném heliotropu. Berličan se ještě cizincům, jich řeči a kroji, posmívá — to je charakteristické dost!

Opakuju: není to zvláštní německý, je to zvláštní pruský ráz. Zcela různé národnosti, každá v míře značné, přispěly k základu, slovanská, francouzská, německá, ale amalgam je úplný. Písková půda k práci nutila, železná vláda práci kupi-

la, práce způsobila klidnou rozvahu, *opravdovost*. Národní píseň slovanská dávno odtud odvanula, od té doby nezazněla v písčitém tom kraji vůbec žádná píseň národní, zde lid si nezpívá. Berlíňané prosluli ovšem alespoň něčím, živějším jakýmsi ostrým vtipem společenským, také ten je ale jen novým důkazem oné střízlivé opravdovosti, konsekvence zcela psychologická. Jeť to vtip strojený, jaký se rodí vždy, když není vroucího, teplého humóru, Berlín dal německému světu svůj kalambur, hříčku slovní, slovo do vtipu vykroucené. Je známo, že Berlíňan podnes stůně mánií být stále vtipným, zvláště proti cizincům chce se vždy zaskvít co duchaplný, také ale z domácí své jakékoli zábavy má teprv pak radost, když si ji rozřezal a rozebral satirou. Dříve se alespoň satira ta zanášela ještě s věcmi sociálními, tím měla ještě trochu živé krve a masa, „Eckensteher Nante“ měl zvláštní váhu svou, ale Nante dnes už vtipů nedělá, satira se zanáší jen a jen s věcmi politickými, je chladná, nudná. Připomíná nám smutné labutě, kráslící hladinu Sprévy a mající vesměs zlámaná křídla.

S tím Nantem zopravdovělo vše. „Není nikde národní nějaká slavnost, při níž by se mohl studovat lid?“ — „Právě nyní není, ale i kdyby byla, viděl byste tuze málo. Veselost z ní naprosto vymizela, a zazní-li smích, je strojený.“ — „Začalo to trochu,“ pravil jiný, „když zaběhly sem železnice a s nimi bavorské pivo. Berlínský Weißbier činil pijáky konservativními, čím víc ho pili, tím tišší byli, bavorské nás trochu oživilo. Ale politický proud udusil nyní zas všechnu hravost a lehkost, jsme opět opravdovi zcela.“

Sama mluva berlínská je naprosto jednotvárná, nepřijemná, tvrdá, kolem uší to jen haraší a chraptí, vrže a skřípe. Verš:

*Was Frankreich liederlich durch Gleißnereien dudelt,
das spricht ein deutscher Mund recht majestätisch aus,*

je „von Johann Moritz Friedrichen“ napsán už roku 1652, čtyři leta po ukončení třicetileté války, ne teď.

Berlín je velké město, je bohaté město a počet jeho obyvatelstva doběhne brzy na plný milion. Rozumí se tedy, že jím život proudit musí. Ale živost není rozestřena všude; v hlavních třídách, zvláště na křižovatkách jich, jsou proudy a víry, jinde zas je klid, někde maloměstský, někde aristokratický. Projdeme se trochu nejživějšími ulicemi, hledme do krámů, na vozy a na lidi, co kde berlínsky zvláštního.

Vozů se drkotá nesmírná síla. Na šest tisíc drožek má Berlín, ne právě pěkných, také nikoli rychlých; kočí, vsednem-li, bude žádat jen dle předepsané taxy, ale chceme-li dříve dojet, než by došel pěšák, musíme sami slíbit něco víc. Na omnibusech vidíme až číslo 10 000, ale to je asi číslo všech veřejných povozů dohromady a omnibusy začínají číslovat někde od devíti tisíc. Obecnostvo jich užívá pilně. Kolíbají se těžce kolem, vnitřek je naplněn a na střeše sedí často celá stráž vojenská i s puškami — mají k vykázané strážnici daleko a desátník je komandoval na střechu omnibusu. Malé vozíky jednospřežné, s medvídkem co znakem na sobě, prohánějí se jako mušky sem tam, jsou to vozíky obce. Ještě drobnější vozíky, někdy tažené jen člověkem, rozvážejí sodovou vodu; majitel zastaví kdekoli na ulici, krám je hotov a pyšní se nápisem „Trinkhalle“. Rychle drnčí kolem vůz poštovní; na voze se nalezá hned kancelář, oknem vidíme dovnitř, jak tam ouředník již mezi jízdou listy pořádá. Jiný tu jede vůz, trochu ošumělý, formou jako bedna — nápis „Finanzministerium“. A vůz nákladní za vozem a samý název: „Pivovar“ tam a tam — „Továrna na kornouty“ — „Továrna na led“ — „Parní prádlo“ — „Koks, rašelina, uhlí Františka L.“ — čtyřkolé, dvouspřežné reklamy.

Mezi harašení vozů zní stálé bouchání prken, jako by dřevem o dřevo bubnoval. To nám prozrazuje pověstnou berlínskou „Gosse“. Svrchní to část kanalisace berlínské, stoka se špinavou, smrdutou vodou, běžící mezi jízdni cestou a chodníkem jako příkop u silnice. Kde se spojuje přes cestu, jsou položena prkna a pod každým povozem si prkna poskočí a zabubnují. Takto je stoka odkryta, oškliva. „Ro-

zený Berlíňák,“ praví Graf, „musí být velký milovník přírodních výzkumů, nikdy nezakryje těchto stok, aby viděl a cítil, co v nich leží a plave.“ Každý okamžik vidíš, jak se dítě v té špíně brouzdá, a k ránu se v ní najde celá sbírka dorostlých „zbloudilých“. — Takto jsou ulice čisty, zameťají je takovými smetáky, jakých u nás se užívá v domácnosti, jenže ovšem na příčné násadce je tvrdší smeták než štětinový.

Krámy jsou arciť různé, od specialisty cidiče bot, který se postaví se skřínkou a dvěma kartáči na roh, až do specialisty, který prodává jen šperky perlové, nebo jiného, který prodává jen hedbávné župany dámské. Síla krámů, zvláště Pod lípami, má nápisy ruské. Síla krámů je tabáčnických, a to velmi bohatých. Zde je „Haarkünstler“, muž, který z vlasů skládá obrazy. Vedle je titěrkář, prodávající ozdobné hračky z tenounkého železného drátu — „fer de Berlin“. Dále se prodává „české peří“. Pak přijde „Milch-und Sahnebureau“, pak „Rindfleischbureau“. Pak ovocnář, jenž ve výloze má z ovoce svity obrovské — bálové kytky pro dámy. Za tím je nadpis „Ústav pro křísení zdánlivě mrtvých“. Zase krám sklepní, jehož tabulka oznamuje, že tu lze dostati „pivo, mlíko, mandl pro pradleny a postel pro jednoho nocleháře“. A zase krám, kde se sázejí pijavky, baňky, dávají klystýry, pouští žilou — jako v Neapoli. Na krámských dveřích jsou zvenčí dole přibity malé plechové tabulky s nápisem „Mitglied des Vereins gegen Verarmung und Bettelei“, tedy: zde se nežebře. U nároží jsou za chodníkem do ulice vraženy dřevěné sloupy, na nichž denní oznamy divadel, zábav, všeho, tak zvané „sloupy Litfaßovy“, přenešené sem z Paříže. To vše je různost velkoměstská, ale rozhodně maloměstské jsou trhy na potraviny. Velký Berlín nemá podnes krytých a čistých tržišť! Do cihel upravené máslo, vany s ukrutným množstvím ouhořů, masné stánky, chleby napečené do dlouhých piškotů, vše stojí a válí se pod širým nebem a připomíná nám naše pověstné trhy pražské s těmi zelenými podsvinčaty na ošátkách a drůbežními střevy vyvrženými prostě vedle na kanál.

Středem města je široká třída „Pod lípami“. Zde byl vysekán bývalý les sprévský, lípy tu vysázeny čtyřmi řadami a vpravo vlevo za nimi je silnice, pak chodník, pak paláce a hotely, jeden větší a bohatší než druhý. Jediná třída, která připomíná pařížské bulváry, ale je jen asi čtvrt-hodinku dlouhá. Zde je život nejpestřejší, a tam, kde ji přesekává hodinu dlouhá třída Friedrichova, je někdy chumelenice o život. Zde stojí „Schutzmann“ — vždy zdvořilý a úslužný — má nejvíc dotazů co zodpovídat a nejvíc nehod co napravovat. Zde je také extrém vedle extrému, největší bohatství náhle vedle nejnažší chudoby. Prodavači novin tu překázejí při každém kroku, kluci kytkáři vřeští, baby preclikářky kvičí. Pohodlní páni sedí na výstupcích před kavárnami a hned vedle choulí se ku zdi vyhladovělá, hadrovitá žebračka s polomrtvým dítětem. „Lionové“ se procházejí s bičíky v ruce a s buldogy vedle sebe (buldog je teď v Berlíně psem módním, také známka rvavosti). Dámy, skoro všechny v nevkusných, třebaby drahých toaletách, musí se každý okamžik zastavit, aby se zprostily někoho, kdo jim vstoupil na vlečku. Zde je v poledne, když u Hlavní stráže hraje vojenská hudba, živěji než v oulu a navečer nejdéle živo. Zde hlučí hlasitá řeč na všech stranách a někdy tu vynikne i hlahol cizí, obyčejně pak polský.

Zde ale také se nejsnáz přesvědčíš, jak dobré je, že po Berlíně, hned v nádraží a pak po městě všude, je tolik nápisů „Před zloději mějte se na pozoru“. Těch nápisů je tolik, že prostý Berličan i latinské nápisy na veřejných budovách, „Nutrimentum spiritus“, „Suum cuique“ ap. důvěrně překládá: „Vor Taschendieben wird gewarnt.“ Ale těch zlodějů je ještě více než plakátů na rozích. „Bauernfänger“, „Schlepper“ je tu v tisícových exemplářích. Není jediného cizince, aby se alespoň některý Bauernfänger o něho nepokusil. Tak znám je způsob jich: „Povedu vás, pane, tam,“ — „ukážu vám, pane, to,“ — „dřív si ale zajdem, mám hlad, sem do té hospody, jen na okamžik,“ — a v té hospodě hraje podvodná banda v karty nebo v kuželky atd.,

tak známo je to vše, a přece obchod bauernfängerův pořád jde dobře! „Konečně,“ praví Berlínčan, „ať máme také něco zvláštního. Wir sind ja Weltstadt!“ —

IV

Řekl jsem již, že přirozené veselosti v lidu berlínském není. Skoro všechna místa veřejná, kde možno se pobavit pod širým nebem — na příklad stinný, rozlehlý Tiergarten —, mají ráz aristokratický. Sotva že střední třída se tam odváží, nejnížší vrstvy nemají ničeho. Ledaže tyto, když je někde, obyčejně za městem, „slavnost národní“, vyjdou si tam do vůkolních hospod, bez veselosti se rozhulákají, do krvavé rvavosti se opijí. Rodiny tříd středních vycházejí si v neděli někam do písku ven, totiž k posledním výběžkům berlínským, kde malé hospůdky poskytují jim piva, chleba a sýra, a na stěnách těch hospůdek zvenčí stojí komická slova: „Hier können Familien warmes Wasser haben und sich selbst kochen.“ Kávu si přinese rodina totiž s sebou.

Opilost je přední radost nejnížších vrstev berlínských, zvláště prý od poslední války rádí silně zhouba ta. V Königstraße a ulicích i uličkách sousedních, kde je hlavní proud „lidu“, potkáš navečer každý okamžik člověka se potácejícího. Zhoubná kořalka jim tísni hlavu a podráží nohy. Zhoubný nápoj ten byl sem uveden v 16. věku, dnes je hlavní útěchou chudákovou. Humoristické verše:

*Zrána kořalíčka chutná věru,
výtečně pak po obědě;
kdo si na ni zajde ku večeru,
zapomene všeho sedě;
také mnohému prý ušlechtilá
zrovna o půlnoci posloužila —*

docházejí zde zcela opravdového, celodenního vtělení svého. Sklepy, likérní krámy, „destilace“ jsou navečer natlučeny,

několikrát do půlnoci se tam seperou a vyhazují — Schutzmann jde opatrně dál, tam by nepochodil. Částečně přirozený to výsledek každé krvavé války, třeba vítězné. Pravda je, že dosti mnoho se zde činí pro nápravu. Nyní se mají stát kroky rozhodné, aby lid od škodlivé kořalky byl odveden k zdravému pivu, sládkové mají být donuceni, aby vzdali se výdělků přílišných a produkt svůj prodávali laciněji.

Nesmírně různé jsou ovšem berlínské restaurace, ještě různější než samy pařížské. Totiž pivní i vinné restaurace, kavárny jsou tu velmi řídky, tak řídky, že se musí říci, že ani nejsou. Místo nich jsou „konditorie“, cukrárny, z nichž v některých je také čítárna a pak pokojík, obyčejně malý, temný a nevlídný, kde možno kouřit — kuřákům je skoro po celém severním Německu stejně zle, jsou ze společnosti jakoby vyobcováni. Neoriginálnější hospůdky berlínské, kde se totiž pověstný „Weißbier“ vyčepuje, řidnou vždy více. „Eine kühle Blonde!“ — „eine Stange Weißbier!“ slyší se už málokde, pochutnávali si ale některý berlínský copář na něm, je dojem pro cizince rozhodně komický. V hezky velkém skleněném škopíčku, když se byla pěna usadila, je žlutého moku jen na tři prsty dole a piják zdvihá nádobu oběma rukama, jakoby s namáháním. Se stravou může být spokojen každý, je daleko lepší než arci tuze špatná pověst její, hamburský vzor zde již zvítězil, masa jsou krásná, porce výdatné, ceny někde až k neuvěření mírné, chléb je obyčejně zdarma, à discrétion, jako v Paříži. Za 60 až 70 krejcarů našich peněz možno zcela dobře obědovat i v mnohých restauracích Pod lípami. Ovšem bývá i v poměrně lepších hostincích stůl bez ubrusu, zato ale je sklepník, v střevíce obutý a lehce vyšlapující, hbitý a úslužný. V postrannějších ulicích jdou ceny mnohem níž, čteš: „Großer Mittagstisch sammt Bier — fünf Silbergroschen“ (25 kr.), nebo i jen „2¹/₂ Sgr.“ Stěny hospod jsou často pokryty verši:

*Hier verkehr',
tüchtig verzehr',
mußt dich ja pflegen zu Gottes Ehr';
was dein Magen kann vertragen,
kostet sicher nicht Kopf und Kragen!*

atp.

Velkých a nákladně zřízených restaurací zahradních je síla, mnohé z nich jsou vůbec známy, jako Vauxhall, Kroll's Etablissement, Tivoli atd. Nejvelkolepější z nich je nyní Stadtpark, uprostřed města upravený. Rozsáhlá místnost s tisícem stolů a s arkádami dokola, v nichž opět stojí tisíc stolů. Do výše strmí košaté, temné koruny stromů a pod nimi dole je navečer světlo jako ve dne. Sedmdesát šest tisíc plamenů plynových osvětluje prostor. Tisíce velkých koulí, z mlíkově omžného skla, běží nad arkádami co sluneční relífy. Plamenné girlandy a hvězdy a sloupy září na všech stranách. Šumným vodopádem proráží oslňující světlo, za ním ukryté. Vysoké umělé stromy svítí skleněným zeleným listím a mají veliké, fialové, tmavočervené, světlozelené květy ze skla přidušeně barvitého, každý květ dýše vnitřní, příjemnou září. Z hlubokého keře vyniká najednou celá záplava drobných plamínek zlatých. Po pni starých stromů běží plamínky vzhůru do větví, větřík si jimi hraje, žene je sem tam, ohybuje, přitlačuje, zhasíná, nechává pojednou zas vyskočit, a vysoko nad našimi hlavami si hrají v temném listí modré jiskry jako létavé mušky. Je toho mnoho, příliš mnoho, zas až nuceně mnoho, ale dojem je překvapující.

Zde je pokrm a nápoj co nejvybranější. „Jídla, která nezachutnají, vezmou se nazpět,“ stojí na tabulkách. A sklepník sám přihlídně, a vybereš-li sobě něco, v co nemá on více důvěry, řekne upřímně: „Kann Ihnen wohl nicht empfehlen.“ Hudba hraje stále. Jsou tu vždy kapely dvě, jedna má skladby operní, druhá taneční, sotva jedna přestala, hned druhá začne. Mladistvé kytkářky, v ideálním národním kroji, chodí s vonnými košíčky svými od stolu k stolu. Rozsvěcovači s leskle žlutými přílbami na hlavách

obcházejí a střeží život plamenů. Na širokých pískových cestách prochází se obecenstvo, elegantní důstojnictvo, hlasitě a vesele šveholící Polky.

Stadtpark má ještě jednu příjemnost. Jediné to místo, kam pověstný berlínský polosvět nemá přístupu. Dostane-li se sem nějaká dámička, za okamžik již přistoupí sklepník a presentuje jí na lesklém táci malé psaníčko. Ona rozpečetí a čte: „Račtež opustit ihned zahradu; u kasy obdržíte vstupné své nazpět.“

Takto je polosvět všude. Jeden závod oznamuje „bál s tanečnicemi nejrůznějších národností“, jiný restaurant oznamuje, že se postaral o „zajímavou obsluhu“, třetí hlásá: „Denně bál, od pondělka čerstvé tanečnice.“ „Orfeum“ berlínské v jistém ohledu proslulo, ale těch „orfeí“ je po Berlíně mnoho. Na padesáti místech víří do rána tanec nebo se alespoň tak naznačuje, ale dcerky solidních rodin berlínských se nevytančí, do „orfeí“ otec s rodinou svou se odvážit nesmí.

V

Vyhledejme si některý z berlínských tingltanglů. Hledání není namáhavé, jeť skoro v každé druhé ulici nějaký z „uměleckých“ ústavů těch a zdaleka září červené sklo jich svítlen. Někdy je jich celá řada vedle sebe. Někdy se k nim vystupuje po schodech do prvního patra, někdy se k nim sestupuje jako do sklepa, v tomto případě se jim říká také „tunel“. Zaplatili jsme pět grošů vstupného a obdrželi program. Čtyřicet pět čísel na programu a pak ještě „různé zpěvy“! — ano, zde zábava trvá do rána.

Dosti pěkná místnost, jen podlaha trochu špinavá, s lišten po stěnách někde pozlátka setřeno, na stěně nad sedadly místy kulatá velká skvrna, jako by se silně pomastěná hlava dlouho k ní tam byla tlačila, vzduch jako líhový, neprovětraný, nákyslý. Řady nepokrytých stolů, u nichž některých sedí hosté, — přišli jsme trochu záhy, jde teprv na desátou. V čele sálku vyvýšené jeviště, v popředí na něm piano,

V pozadí plátěná dekorace představující stěnu salónu a v ní dveře. Kolem stěny sedí as deset vyškrobených, vyfintěných dam mladých, od dvacítky trochu přes třicítku, víc přes. To jsou patrně koncertistky. Jiné vyfintěné dámy sedí u hostů nebo se procházejí mezi stoly — také koncertistky? Právě přestal potlesk a nastala pauza.

„Poroučíte?“ ptá se galonovaný sklepník.

„Láhev tivolského.“

„Pánové jsou milovníci piva?“ táže se ženský soprán jedné z procházejících se dam. „Dovolíte, abych vám byla společnicí?“ a celý oblak tylu a pentlí snesl se již na sedadlo vedle nás. „Dnes se tu pobavíte, dnes se Marta zrovna vzteká.“

„Která je Marta?“

„Ta zelená nahoře, ta hned u piana. Ó, Marta má humor!“ Zelená je nejdál přes třicet, hezky tělnata a hezky oškliva — uslyšíme! Naše společnice je také již dostatečně stará, pleť její vzdor líčidlu žluta, oko mdlé. Vzala naši láhev a ochotně nám nalívá.

„Chcete sobě také nalít?“

„Mám žízeň, pravda, ale prosím o limonádu. Franc, těm pánům lahev limonade gazeuse!“

„Hned, slečno Marý!“

Vtom zadrnkal bledý, černě oblečený mladík na piano. Jedna z koncertistek, velká a kostnatá, povstala, uklonila se, usmála se a začla silným mezzosopránem. Dámy společnice dole usedly a utichly, hosté částečně také. Koncertistka zpívá anglicky. Sbíráme ves svůj um anglický, ale nerozumíme ničemu než refrénu „Every woman — every woman“ — tedy kuplet o ženách. Ostatní přítomní rozumějí ještě míň, ale ku konci aplaudují přec, nejvíc dámy společnice.

„Aplaudujte přec také, pánové,“ vybízí slečna Marý.

Proč ne, snad to nic nestojí. Aplaudovaná byla zmizela za dveře, teď zas vyšla, uklonila se a zasedla na dřívější své místo — jiného účele ty dveře nemají.

Slečna Marý už byla se svou lahví hotova. Jen vhltna

každou sklenici a hned zas si nalila. „Anynko — andílku, — pojd' sem!“ volá přes stoly na jinou slečnu. Anynka už je tady. Krásné, as osmnáctileté děvče. Obličejek pravidelný ovál jižní pleti, vlasy bohaté a havraní, oko černé a planoucí.

„Moje sestra,“ představuje slečna Marý. Ani stín podoby!

„Sestra?“

Slečna Marý se řehťá. „Sedni si, andílku! Ta je krásna, co? Franc, dvě lahve limonade gazeuse pro ty pány!“ velí samozvaná naše hospodyně.

Čím dýl se na Anynku díváme, tím krásnější se nám zdá. Ale strašně hloupa je ta Anynka. Její úsměv je bez významu, její oko neví, kam by hledělo, k otázkám odpovídá jen vždy jediným slovem, a ani toho skoro nedořekne. Ruce její jsou hruby, zpracovány — včera nejspíš ještě služka, dnes slečna společnice, krásná dekorace tingltanglu. Snad to bude její štěstí, ale spíš ne.

„Mám hlad, pánové, smím si dát ouhoře?“

„Až podle toho, mnoho-li stojí. Jídelní lístek!“

Slečna Marý vyvaluje oči.

„Nu, dejte třeba.“

„Dvakrát ouhoře a ještě limonádu,“ velí slečna Marý. Snad o to nestojí, ale slečny společnice nemají v tingltanglech jiného úkolu, než aby co možná mnoho jedly a pily ve prospěch pana hospodského. Pozorujem, že od vedlejších stolů jednotliví mužští se po nás ohlížejí a nám se smějí.

Opět ticho. Piano hraje delší preludium. Teď vystoupila ze dveří opět slečna Marta, ale převlečena v mužské rokoko. Je nesmírně feš, doopravdy rozpustilá — ale bez humóru. Ve všem unavenost, smutná strojenost. Po jejím německém kupletu o příhodách mladého šviháka nesmírný aplaus, načež opakování poslední sloky.

Ouhoř mezitím zmizel. Slečna Marý hladí Anynku po vlasech a zas nám ji chválí, jak je krásna. „Franc, dvě limonády! A cigarety!“ končí svou chvalořeč.

„Franc, už nic!“

Slečna Marý se zarazila. „Proč už nic?“

„Protože nechcem. — Ostatně,“ dodáváme dobrácky, jakoby na vysvětlení, „my už hned půjdem.“

„No když nechcete, pijte si sami. Pojd', Anynko.“

„Adié, andílkové!“

Piano bubnuje, jako by se spláshit chtělo. Koncertistky sestupují všechny z jeviště dolů a ze dveří vyletí dvě tanečnice, bakchantky. Obě jsou vychrtlé, staré. Šatičky mají věnčeny vinným listím, v levici drží ověnčenou hůlku, v pravici šampaňskou sklenici. Skáčou po malém jevišti, točí se kolem sebe, neumějí ničeho a jsou beze všeho půvabu. Aplaus.

Následuje kontraaltistka ohromného hlasu, hosté zpívají refrén její basem s sebou. Po ní blondýnka kupletistka, příjemná, v sněhobílých šatech, se zlatým křížkem na krku. Netřeba teprv zvláště podotknout, že ani jedna zde neumí zpívat. A teď vystupuje zase slečna Marta. Je zas oblečena v prvější svůj zelený šat dámský.

Slečna Marý se byla mezitím opět k nám přiblížila.

„Náš pianista je zrovna po nemoci. Neráčili byste mu poslat sklenici portského vína? — já mu to slíbila.“

„Ne! Pst! Chcem slyšet!“

Slečna Marta zpívá první sloku nějaké cituplné písně. Ale zpívá ji divně. Pořád hledí z jeviště dolů k nejbližšímu stolu. Láskyplný pohled to právě není.

Začíná druhou sloku, po čtvrtém taktu náhle zarazí. Předstoupí až ku kraji a rozkřikne se: „To je nějaký způsob? Dělat posuňky po mně? To jste vzdělaný pán?“

„Zpívejte si svou píseň! Co je vám po mně!“ volá zdola veselý mladý hlas.

„Hetz! Hetz!“ pokřikuje se ode všech stolů.

„Ani taktu nezpívám, dokud ten člověk zde sedí!“ volá slečna Marta, v níž se zlost již rozvařila, ke dveřům, mezi něž domácí paní od kasy přistoupila. „To je holomek, to je halama —“

Mladík byl vyběhl již ven.

„Pojdme!“

Slečna Marý, když jsme kráčeli kolem ní, obrátila se k nám zády.

Venku jsme slyšeli, jak mluvila domácí paní s mladíkem. „Slečna Marta je umělkyně — umělkyně si nenechá pranic líbit!“